

I. helyezett

GYIMÓTHY DÓRA

A csodás és a hétköznapi

Vészits Andrea: Ábris és az azúrkék patkány

Vészits Andreának ez a második gyerekkönyve az *Agáta és a jegenyenyár* után, és e kettő mint-ha minisorozatot alkotna a Pagony Kiadó Abszolút Könyvei között. Ábrisé látszólag Agáta történetének inverzeként indul: a túlmozgásos, impulzív kislánnyal szemben Ábris óvatos és vívódó alkat. Agáta legjobb barátja egy ferde pofájú kutya, Ábris retteg a kutyáktól. Agáta otthon a kert, és akkor sem ijed meg, ha egyedül marad a rásötétedő erdőben. Ábris falak között él, és borzadva néz szembe az éjszakával, amelyet a kerti függőágyban kell eltöltenie. Agáta az ő ügyetlen és hanyag anyja, apja mellett talpraesetten szervezi életét, Ábris gyötrődve szakad el helikopterszüleitől. Mégis, a két magányos és érzékeny gyerek ugyanazt a kalandot éli át: találkoznak valakivel, és a segítségnyújtást „élet-halál kérdésnek” tekintik. Agáta látja a nyárfát a szomszéd fiúban, Ábris látja az öntudattal bíró, élni vágyó teremtményt a szökött patkányban. És így indul a kalandjuk, amelyben a maguk kilencéves módján lesznek hőssé, megmentve barátaikat, sőt egy kissé még családjukat is.

Az író nő maga is érzékenyítő könyvnek nevezte e két regényét, és míg az elsőben egy Tourette-szindrómás kislány hétköznapijaiba látunk bele, a másodikban a szőrallergiája miatt burokkba kényszerülő kisfiú (illetve egy kísérelti patkány) szemével nézhetünk a világra. Az érzékenyítés hangsúlyozott szándéka akár gyanakvóvá is tehet minket, hiszen sorra jelennek meg a betegségeket, fogyatékosságokat, szociális problémákat tematizáló könyvek, amelyek az érzékenyítő könyv címkéjével ajánlhatók a gondos szülőknek és pedagógusoknak. Mintha a mese, sőt, általában a narráció nem járt volna mindig is azzal a haszonnal, hogy érzékenyítette olvasóját, illetve hallgatóját – szituációs és cselekvési minták, valamint aláhúzott mondatok nélkül is. Furcsa konstrukció tehát az érzékenyítő könyv fogalma, és azt sugallja, hogy nem csupán az empátiavesztést érezzük korjelenségnek, de az elbeszélés, más nézőpontból tekintve: az irodalom természetes erejében sem hiszünk. Következetes módon pedig el is veszítjük ezt az erőt, ha a referenciális funkcionalitás a fikcionalitás és a nyelvi megformáltság fölé nő; ha a szöveg az olvasót nem elbűvölni, hanem nevelni akarja, elfeledve, hogy egy mű meggyőző ereje sokkal kevésbé a mögötte levő igazságtartalom vagy helyénvalóság, mint inkább a bevonódás mértékéből adódik. Vészits Andrea most mintha mind a két elvárásnak meg akart volna felelni. Egyfelől az igazi mesemondók eszköztárával építkezik: elbeszélő tehetsége, hangulat-teremtő ereje játékra hív, és élménnyé teszi könyveit. Ám az író nő nem kockáztat, és amit meg kell értenünk, azt félreérthetetlenül artikulálja.

A szöveg játéka elsősorban a csodásnak és a hétköznapiak az egymásra játszásából ered. Az első regényben a gyerekek képzelete alkot alternatív síkot, a második regényben a csodaszép kék patkány megjelenése jelzi a lehetőségek kitolódását, a varázs jelenlétét. Még akkor is, ha a patkány laboratóriumi körülmények között lett kék. Kéksége egyszerre titok, másság és halálos ítélet – hacsak meg nem menti őt Ábris. Az, hogy a súlyosan allergiás fiú, aki soha nem közelít szőrös vagy tollas állathoz, mert képes még a fényképüktől is rohamot kapni, hátizsákjába rejti és felelősséget vállal a bundás állatért, egyszerre irreális és szükségszerű – így érzi Ábris is, és ennek az ellentétnek a feszültsége teszi a történetet izgalmassá. A fiú szabályt hág, tabut dönt, és szüleinek is hazudik, hogy a felelősséget felvállalja.

A regény felváltva számol be az eseményekről Ábris és Azúr szemszögéből (még hozzá aszimmetrikusan, Azúrhoz illeszkedve első, Ábrishoz illeszkedve pedig harmadik személy-

ben), így érzékelteti a külön nyelvet beszélő, egymástól idegen létformák távolságát. A kiszolgáltatottság kockázata, az óvintézkedések lassú feloldása, az érintés iszonya, a megértésért tett erőfeszítés mind része a közeledésnek. Ábris és Azúr egymás tekintetéből olvas, ám a könyv legerőteljesebb részei azok, amelyekben először alakul ki bőrkontaktus közöttük – így amikor Ábris, hogy elrejtse édesapja elől védencét, a fejére csapja őt sapkájával együtt: „Érezte Azúr hegyes karmait a fejbőrén. A hideg kis tappancsait. A vörös haján a lélegzetét. Ábris felsikított. Ugrott egyet. A hideg futkározott a hátán. Tiszta lúdbőr lett.” Majd, amikor első alkalommal veszi őt kézbe: „Jól van – sóhajtotta, hatalmas levegőt vett, és óvatosan megfogta Azúrt. Ő is beleremegett az érintésbe és a patkány is. Azúr kicsit ficáncolt, különösen, mikor a levegőbe került, Ábris meg borzadozott a szőr érintésétől. Nagyon fura volt. Selymes, csúszós, meleg, és szabálytalanul lüktetett. Nem volt jó érzés. Inkább kellemetlen. Legszívesebben eldobta volna, de erőt vett magán, és egy lendülettel letette Azúrt a kis ház előtti lapos, spenótzöld teraszra.”

Hiányolhatjuk azonban, hogy azok az érzékletes leírások, amelyekben Ábris lehántogatja magáról elemi irtózatát, belé nevelt és éltetőnek hitt önvédelmi mechanizmusát, nem tükröződnek a másik oldalon. A patkány szinte kétség nélkül ajándékozta meg bizalmával és lojaltságával a fiút. Holott kettejük helyzete nagyon is hasonló: ahogy Ábrisanak kínos döntést jelent, hogy felpattintsa saját steril burkát, onnan kilépve pedig hősiesen küzd a honvágygal – úgy az ismeretlenbe zuhant kísérleti állat élménye is megengedte volna a komplexebb ábrázolást. Az eredeti konfliktus így kissé hamar oldódik meg (legalábbis túl hamar érezzük úgy, hogy meg fog oldódni), és lendületét veszti az a narratív ív, amelyet a mentőakció lehetetlenségének és szükségszerűségének paradox együttese feszített ki. A családi viszály krónikája és eseménye háttérbe szorítja az azúrkék csodát. Még ha végül meg is tudjuk a patkánytól, hogy valójában ő mentette meg Ábrist és a többi kétlábút.

Illetve hát – kitől is tudjuk ezt meg? Mert utolsó csavarként derül ki, hogy Azúr beszámolóit Ábris írta le, a patkány diktálása nyomán. A meglepetés egyben az olvasottak újragondolására készítet minket: mikor kezdte Ábris a naplót írni? Hogyan írta? Hiteles-e a napló: vajon tényleg a patkány gondolatait vagy csupán a fiú képzeletét közvetíti? A több olvasatra is lehetőséget adó fordulat azonban zavarba is hozhat minket, mert visszafelé olvasva nehezen oldható fel a dilemma, hogy hogyan íródtak meg a jelen idejű és pillanatnyi állapotokat közlő részek. Az (egyébként remek) ötlet a naplót illetően vagy retrospektív leírást, vagy egy fokozatosan felfejlődő nyelvezetet kívánt volna – illetve bármit, amit a belső logika is helyben hagy.

A csoda nemcsak a beszélő kék patkányhoz kötődik a könyvben, hanem Ábris (terapikus hatású) szekkórajzolásai szenvedélyéhez és ráolvasásszerű színmegnevezéseikhez is. Utóbbinak erős lenyomata van a szövegen, és a jelzőkben való tobzódás próbára teheti az olvasó türelmét – de Ábris kedvéért könnyen kibékülünk a furcsa szokással. (Igazán kár, hogy a szövegvilágtól elütő, fekete-fehér illusztrációk kerültek a könyvbe.)

Az amúgy is színektől hemzseggő regénynek mégsem igazán a kék a motívumszíne. Ahogy Agáta története, úgy Ábrisé is zöld történet (borsózöld, banánzöld, spenótzöld, epezőld, tengerzöld, méregzöld, palackzöld, smaragdzöld, harsogó és ragyogó zöld, de főképpen: rengetegzöld), amely ökoprózaként is olvasható; nem csupán az instrumentumként kezelt és boncolástól megmentett kisállat sorsa, valamint a nonhumán mellékszereplők pozitív bemutatása, de a helyszínek leírása is ebbe az irányba mutat. A tavalyi avart őrző, gazosan burjánzó kert, valamint az utca végén kezdődő erdő nem is annyira közege az eseményeknek, mint inkább cselekvő részese. Csodát tesz. Gyógyít. Elkápráztatja Ábrist és Azúrt. („Benne vagyok az erdőben, és az erdő bennem van” – lelkesedik a fiú. „Na, ilyen a boldogság. Zöld a színe” – mondja a patkány.) Márpedig a csodát nem érdemes megmagyarázni. A nagymama okítása, hogy miért vált tünetmentessé Ábris allergiája, felfüggeszti a varázst, meghittségétől fosztja meg a gyereket és az erdő találkozását. Hasonlóképpen feleslegesek a párbeszédbe gyömöszölt tanulságok, mint például – ismét csak a nagymama figyelmeztetéseként – hogy az álla-

toknak is van lelkük. Azután, hogy Azúr megszólalt, és azt mondta, „ketrecben születtem”, ez nem maradhatott kétséges.

A sűrűn felbukkanó jelmondatok, okító vagy moralizáló megjegyzések az olvasó iránti bizalmatlanságról tanúskodnak, és megterhelik a szöveget. Kötelező értelmezést adnak elének, és hovatovább inkább fásulttá tesznek, mintsem érzékenyítenek. Ez pedig a kilencéves gyerek olvasók esetében éppúgy érvényes, mint a felnőtteknél.

Hasonlóképpen megkérdőjelezhető az állatok humanizálásának célszerűsége is. Semmi képpen nem Azúr alakja ellen fordítanám ezt a kérdést, hiszen ő a könyv kék csodája, aki kedvére filozofálhat szabadságról és boldogságról, hanem az olykor nem madárszerűen viselkedő madarak (mert a csodálkozástól a fának repülnek), a nem kutyaszerűen viselkedő kutyák (akik előbb fékezhetetlenül engedetlenek, majd belátóan bölcsen viselkednek), leginkább pedig a nem macskaszerűen viselkedő (madár- és patkányvédelemre hajló) macskák ellen, akikről megtudjuk, hogy közöttük is akad rendes és nem rendes, gyilkos és nem gyilkos. Félő, hogy az empátiára hívó zöld törekvések mindaddig hiábavalóak maradnak, amíg elbeszéléseink az állatok antropomorfizálását, Serestély Zalán szavával: felzárkóztatását célozzák meg, ahelyett, hogy őket a maguk valóságában is elfogadásra méltónak mutatnánk. Felesleges túltrajzolások ezek, hiszen a fősodor, a gyerek és a patkány barátsága éppen arról szól, hogy az igazi megértés valójában csak a másságban teljesebben ki: mert feltétele az önmagunkról való lemondás és a másakra való odafigyelés.

Ezt pedig megragadóan és hitelesen állítja elének a regény mind az otthonra lelt patkány, mind a sokféle viszonyban álló, egymást kerülgető szülők és nagyszülők bonyodalmában. Így aztán a könyv – némi leckeíze ellenére is – élvezetes, szerethető, és még kihívásokat is tartogat gyereknek, szülőnek egyaránt. (*Pagony, 2025*)

II. helyezett

KÁDÁR FRUZSINA

Ének a Nautilusról

Szinvai Dániel: álmomban az eső

A hazai gyerekkiadás régi vesszőparipája, hogy szavak nélkül nem lehet igazán jó(l) történetet mesélni – kép és textus fiktív párharcából az olvasók többsége kétségkívül az utóbbit kiáltaná ki győztesnek. Szövegközpontú kiadásunkban az illusztráció díszít, kiegészít, jobb esetben interpretál, önálló narrációs elemként azonban ritkán találkozhatunk vele, többnyire csak a legkisebbeknek szóló böngészők, elvéve egy-egy művészkönyv esetében. Gyökeret vert egy paradigma, de úton van a változás: a digitális kor eljövetele megköveteli a kép dominanciáját, a vizuális nyelv dekódolásához szükséges alapvető készségek elsajátítását. Ennek a látványközpontú gondolkodásnak az egyik legizgalmasabb hozadéka a magyar közegben egyelőre kevésbé elterjedt csendeskönyvek megjelenése, amelyekben a történetalkotás szavak helyett teljes egészében a képek feladata. Már az elmúlt években is jó pár színvonalas kiadvánnyal bővült a hazai paletta, ezeknek a sorába illeszkedik Szinvai Dániel második önálló kötete, az *álmomban az eső*: kalandtörténetbe oltott meditáció a magányról, álmokról és arról, mi történik, ha hagyjuk, hogy maga alá temessen minket az eső.